

## **АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ПРАВОВОГО ЗМІСТУ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ**

*Ірина Огороднійчук*

*Одеса*

*У статті на прикладі впровадження активних методів навчання показані можливості і ефективність використання сучасних технологій для формування професійної та правової компетентності, системності знань і конкурентоспроможності майбутніх інженерів.*

*Ключові слова: правосвідомість, підготовка майбутнього інженера, інноваційні технології, активні методи навчання.*

Сучасний розвиток українського суспільства здійснюється у напрямі побудови демократичної, правової держави, тому вищі навчальні заклади, які здійснюють підготовку майбутніх інженерів, націлені й на формування у них правової компетентності. Щоб цей процес мав стабільний, цілеспрямований характер, необхідні соціально-економічні перетворення та глибокі зміни духовного життя суспільства. Застосування різноманітних інноваційних технологій навчання забезпечать підготовку ініціативних, самостійно і творчо мислячих фахівців, що відрізняються системністю знань і ефективністю дій в умовах кризи. В результаті застосування активних методів у студентів виникає зацікавленість до навчально-пізнавальної діяльності, що дуже важливо для формування мотивованого ставлення до навчальних занять із гуманітарного циклу.

Актуальність проблеми формування правової компетентності у студентів – майбутніх інженерів, зумовлена низкою наявних суперечностей між: мимогодами суспільства, що ставляться до спеціаліста – майбутнього інженера з високим

рівнем правової компетентності, знання трудового, адміністративного й екологічного права й традиційними підходами у професійній підготовці, зорієнтованої на систему загальних уявлень про право, норм права, стосовно самої особистості студента (сімейне право, житлове право тощо).

Обґрунтування необхідності насичення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх інженерів активними методами навчання правового змісту становить задачу даного дослідження.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що увага науковців (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Каніщенко, В. Ледньов, О. Леонтьєв, О. Романовський, С. Рубінштейн, О. Сидоренко, П. Шеремет та ін.) щодо використання активних методів навчання постійно зростає. Враховуючи специфіку навчання студентів у вищих технічних навчальних закладах, де основним компонентом підготовки є формування знань й умінь у професійній сфері, вважаємо доцільним й ефективним застосування активних методів навчання у формуванні правової компетентності майбутнього інженера. Використання інтерактивного навчання в навчальному процесі сприяє закріпленню навичок відповідальної професійної діяльності, культивує ставлення до майбутнього як до свого соціально-економічного, так гуманітарного простору [4].

До нетрадиційних методів навчання відносять методи активного навчання (МАН). У дослідженні Х. Майхнера відзначається, що людина у процесі пасивного сприйняття запам'ятовує 10 % того, що прочитала, 20 % - того, що почула, 30 % того, що побачила, 50 % побаченого та почутого, а при активному сприйнятті у пам'яті зберігається 80 % того, що говорять самі, і 90 % того, що роблять або створюють самостійно. Отже, можна зробити висновки, що методи активного навчання значно поліпшують запам'ятовування матеріалу, сприяють його ідентифікації і цілеспрямованій практичній реалізації [4].

На необхідності застосування активних методів навчання наголошують так науковці, як І. Бех, А. Богущ, М. Євтух, І. Зязюн, М. Нечаєв, Н. Ничкало, О. Сухомлинська та ін., які всупереч традиційним способам організації

навчально-виховного процесу вищої школи пропонують застосування активних методів навчання, що передбачають створення ситуацій, які максимально наближені до майбутньої професійної діяльності. Досліджуючи активність студентів у навчальному процесі, К. Абульханова, Н. Васіна, Л. Лаптева, В. Сластьонін розглядають її як інтенсивну діяльність і практичну підготовку у процесі навчання й формування знань та навичок, уміння застосовувати їх у конкретних ситуаціях, тобто активність у навчанні є умовою свідомого засвоєння знань, умінь та навичок [5].

На думку А. Смолкіна, активні методи навчання – це способи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які спонукають їх до активної розумової і практичної діяльності у процесі оволодіння матеріалом, коли активним є не лише викладач, а й студенти [8].

М. Євтух, наголошує на необхідності застосування лекцій проблемного характеру, що дозволяють за допомогою відповідних методичних прийомів (постановка проблемних запитань, висування гіпотез та їх підтвердження чи відхилення, звертання до студентів «за допомогою» та ін.) заохочувати студентів до спільного міркування, дискусії з моральних тем, самостійних висновків, знаходження шляхів вирішення суперечностей, створених викладачем-експериментатором. Практичні ж заняття є логічним продовженням роботи, започаткованої у процесі лекцій, і передбачають такі форми роботи: семінарські заняття (семінар-дослідження, семінар-дискусія, семінар-обговорення), практикуми (круглі столи, драматизація, розв'язання педагогічних ситуацій і задач, рольові ігри, вправи), самостійну навчальну й науково-дослідну роботу студентів (підготовка інсценівок, презентація тез доповідей і повідомлень тощо) [3].

Найбільш ефективно використання активних методів навчання відбувається на практичних заняттях і спрямоване насамперед на опанування студентами навичок і вмінь регуляції правових взаємовідносин у майбутній професійній діяльності. При цьому перед викладачами вищих навчальних закладів освіти, на думку Т. Хлебнікової, постає завдання створення таких умов

діяльності студентів, постановка їх у таку ситуацію, що передбачає вибір між ремісницьким і творчим, авторським ставленням до власної діяльності, створення умов для самоактуалізації, самореалізації особистості [10].

Цьому сприяє застосування ігрових методів навчання (ділові, рольові, організаційні ігри, тренінги та ін.), які дозволяють діагностувати стан колективу студентів; визначати стан психологічного клімату; здійснювати прямий і зворотний зв'язок; здійснювати навчальну, розвивальну і виховну функції; створювати умови для творчої діяльності; навчатися самостійності, відповідальності, розумному індивідуалізму; визначати пріоритетні напрями діяльності; виробляти вміння приймати управлінські рішення; учитися формулювати думки; уживатися в різні ситуації і рольові позиції; учитися працювати в малих групах і з малою групою; учитися аналізувати і знаходити вихід із проблемних ситуацій; учитися експромту в умовах дефіциту часу й інформації [10].

На нашу думку, застосування у професійній підготовці майбутніх інженерів активних методів навчання надає професійної спрямованості та цілісного уявлення студентів про майбутню діяльність, накопичує в них як предметно-професійний, так і правовий досвід, у тому числі досвід прийняття індивідуальних і колективних рішень, розвиває ділове етичне мислення, а також активізує навчальну діяльність, формує пізнавальну мотивацію, що сприяє формуванню правової компетентності майбутніх інженерів.

Н. Суворова зазначає, що спільна діяльність у ході навчального процесу передбачає процес обміну знаннями, ідеями, способами діяльності, а передумовою ефективності такої роботи є створення атмосфери доброзичливості і взаємної підтримки, що дозволяє не лише одержувати нове знання, а й переводити навчання на більш високі форми кооперації та співробітництва [9].

Певний порядок інформаційної взаємодії між суб'єктом навчального процесу і навчальним середовищем позначається терміном «інтерактивне навчання». В. Гузєєв розрізняє три порядки інформаційної взаємодії:

- інтраактивний, коли інформаційні потоки відбуваються всередині студента, а потім переносяться у навчальне середовище (створюється у ході самостійної навчальної діяльності студентів);
- екстраактивний, коли інформаційні потоки спрямовані від навчального середовища до студента (навчальна лекція);
- інтерактивний, коли між студентом і навчальним середовищем налагоджується діалог [2].

Активність майбутніх спеціалістів виникає тоді, коли наявні необхідні для цього обставини. Безпосереднє залучення учнів у активну навчально-пізнавальну діяльність у ході процесу професійної підготовки пов'язане із застосуванням прийомів і методів, що одержали узагальнену назву активні методи навчання. На нашу думку, формуванню правової компетентності сприятимуть такі активні методи навчання (див. схему 1.6).

Імітаційні методи: неігрові ( виконання творчих завдань, мозковий штурм, аналіз правових ситуацій пов'язаних з професійною діяльністю, тощо);

Ігрові ( суд, делові правові ігри, т. ін.) Неімітаційні методи ( семінари, дискусії, виробнича практика ).

За наявної системи правової підготовки у вищих технічних навчальних закладах сьогодні широко використовуються такі прийоми і форми передачі знань як лекції, семінарські заняття, пояснення, переконання, аргументовані докази, дискусії. Слід зауважити, що у вітчизняній практиці закріпився колективний спосіб засвоєння знань, який полягає у тому, що робота викладача-правознавця проводиться з колективом. Це відбувається здебільшого на семінарських заняттях з правознавства. Індивідуальна робота зі студентами розглядається як така, що доповнює цю підготовку (консультації, відповіді на запитання, які ставляться, перевірка рефератів, доповідей, наукових праць).

Засобами формування правової компетентності є діалоги, дискусії, імітаційні вправи, тренінгові комунікативні вправи, правові ситуації, ділові ігри. Особливості побудови цих дидактичних засобів визначаються вихідним

станом і логікою розвитку правової компетентності.

Семінари є ефективною формою закріплення теоретичних знань, розвитку пізнавальної активності, самостійності, професійного використання знань у навчальній обстановці. Семінар – це особлива форма навчальних практичних занять, яка полягає у самостійному вивченні студентами за завданнями викладача окремих питань і тем лекційного курсу з наступним оформленням навчального матеріалу у вигляді рефератів, доповідей, повідомлень правовиховного змісту тощо.

Семінару як формі занять притаманна гнучкість. У ході його проведення вдається у повному обсязі урахувати специфічні особистості дисципліни, характер першоджерел, навчальної і правової літератури, ступінь підготовленості майбутніх спеціалістів. На семінарах закріплюється їхня зацікавленість до науки, наукових дослідів, зв'язуються науково-теоретичні положення з практикою життя. На цих заняттях вони оволодівають науковим апаратом, навичками усного і письмового викладення матеріалу, а також захисту висунутих наукових положень і висновків.

Проблем на семінарі можна розглянути кілька, але неодмінною умовою є наявність проблеми та робота з нею в групах, прийняття узгодженого рішення в межах законодавства, діалог за підсумками роботи.

Діалог – це співробітництво учасників навчального процесу, з одного боку – різних груп студентів, з іншого – студентів і викладача з метою спільного пошуку правоправного рішення. Тому воно направлено на пошук спільних знаменників, розширення і можливу зміну власного погляду, відвертість у взаємовідносинах [9].

Іншим активним методом, які доцільно використовувати в навчально-виховному процесі майбутніх інженерів, є дискусії. Дискусії – це словесний обмін ідеями, думками з будь-якої теми. Корисні тим, що дають можливість активізувати розумову діяльність студентів, уміння висловлювати власні думки, використовувати набуті знання з основ правознавства [8].

Однією з форм проведення дискусії виступає «Дерево рішень» як метод усіх можливих варіантів. Цей метод застосовується під час аналізу ситуацій, що можуть виникнути в майбутній професійній діяльності, і допомагає досягнути повного розуміння причин, які призвели до прийняття того чи іншого важливого рішення. Студенти мають зрозуміти механізм складних рішень, роль викладача – заносити (можна залучати студентів) у колонки переваги і недоліки кожного з них. Результати обговорюються, викладач порівнює отримані результати, відповідає на поставлені запитання. Дискусія може також проходити у стилі телевізійного ток-шоу.

При цьому викладач ставить проблему, студенти її обговорюють. У дискусії, зазвичай, беруть участь за регламентом 3-5 студентів. Інші студенти через 15-20 хвилин беруть участь в обговоренні. Після закінчення дискусії викладач підбиває підсумки, дає оцінку учасникам дискусії.

Ще однією цікавою формою, на нашу думку, є структуровані дебати, що передбачають змагання між двома командами.

Основні правила:

- кожна команда повинна ретельно готувати свої аргументи: вирішити, які пункти, підтверджені джерелами та документами, висувують виступаючі, бути готовими до аргументів супротивників;
- учасники дебатів виступають послідовно.
- Перемога надається команді, яка більш ефективно й аргументовано довела свої позиції і спростувала протилежні [7].

Мозковий штурм – ефективний метод колективного обговорення, пошук рішень у процесі спільного висловлення думок. Цей принцип дає можливість за короткий час висловитись великій кількості студентів, що є передумовою вироблення найбільш розумного рішення. В ході проведення такого заняття викладач ставить завдання і розповідає про правила його виконання. Мета «штурму» – запропонувати найбільшу кількість варіантів виконання завдання. Згруповані учасники «мозкового штурму» розвивають ідеї, відбирають ті, які

допомагають знайти відповіді, знаходять спільне рішення. Ведучий, зазвичай викладач, підбиває підсумки дискусії. «Мозковий штурм» – ефективний шлях здійснення свободи слова, свідомого засвоєння знань.

До активних форм навчання, які сприяють засвоєнню до 70% матеріалу, належать рольові ігри. Під час їх проведення розігруються ситуації, які студентам не траплялися у повсякденному житті. Кожна рольова гра може тривати декілька хвилин, за цей час студент має розіграти певну ситуацію всіма придатними для цього засобами. Метою рольових ігор є допомога студентам у дослідженні їх почуттів, думок та дій у вільній сприятливій обстановці. Рольові ігри можуть дати багатий матеріал для обговорення, для чого потрібно сформулювати проблему, яку буде ілюструвати рольова гра; визначити відповідно до сценічних ситуацій дійових осіб, їх кількість; вибрати спостерігачів рольової гри.

Рольові ігри імітують реальні життєві події, тому вони повинні стосуватися проблем, на які немає однозначної відповіді. Викладач, не нав'язуючи своє бачення, може підкреслити ті моменти, в яких вдалося досягти згоди, і залишити відкритими ті, які потребують подальшого обговорення.

Значна роль у навчально-виховному процесі, спрямованому на формування правової компетентності майбутніх інженерів, на нашу думку, належить проведенню ділових ігор. Ділові ігри є імітаційними методами рольового навчання. Вони активізують процес засвоєння знань, навичок і умінь. Максимальна наближеність до реальної і практичної діяльності керівників і спеціалістів досягається шляхом використання моделей реальних соціально-юридичних систем. Учасники гри виступають у різноманітних ролях і приймають управлінські рішення, що узгоджуються з інтересами цих ролей. Найчастіше гравцям доводиться приймати рішення в конфліктних ситуаціях. У ході проведення ділових ігор виникає можливість отримання зворотнього зв'язку. У ході гри людина може не лише придбати нові уміння, але й кспериментувати з різноманітними стилями відношень між партнерами.



Навички вирішення конфліктних ситуацій можуть переноситися людиною з ігрової ситуації до реального життя, допомагаючи їй у міжособистісних проблемах, що виникають не лише у фаховій сфері [10].

Непередбачуваність ділової гри робить її специфічною формою пізнавальної діяльності. Ділові ігри збільшують результативність навчання за рахунок глибини і швидкості засвоєння інформації, дозволяють у короткий термін опанувати методами прийняття рішень.

У реальній дійсності коло необхідних для життя і роботи знань постійно розширюється, а можливості їх засвоєння не безмежні. Найважливішим завданням стає не тільки уміння відбирати необхідні знання, систематизувати їх, але й уміння перетворювати ці знання, наблизити їх до сьогоденних життєвих і професійних ситуацій, практики, до реальної професійної діяльності. Т.Хлебнікова вважає, що ділова гра, як метод активного навчання, допомагає у теоретичному і практичному аспекті підготовки спеціалістів. Ділова гра як метод навчання дозволяє «прожити» визначену ситуацію, вивчити її в безпосередній дії. Ділові ігри дозволяють моделювати різноманітні виробничі ситуації, проектувати засоби дій в умовах запропонованих моделей, демонструвати процес систематизації теоретичних знань за рішенням визначеної практичної проблеми [10].

Отже, оцінюючи роль ділової гри в підготовці майбутніх інженерів вважаємо, що:

- застосування ділових ігор дозволяє максимально наблизити процес навчання до практичної діяльності керівників і спеціалістів;
- прийняття управлінських рішень у діловій грі здійснюється її учасниками, що виконують відповідні ролі, а оскільки інтереси різних ролей не збігаються, то рішення необхідно приймати в умовах конфліктних ситуацій;
- проведення ділових ігор є колективним навчанням, внаслідок якого формується колективне уявлення при захисті думки своєї групи гравців і критики інших груп.

У діловій грі спеціальними засобами створюється визначений емоційний настрій гравців, що допомагає активному вмиканню тих, кого навчають, у рішення досліджуваної проблеми [10].

Перспективною інноваційною технологією у формуванні правової компетентності майбутніх інженерів, на нашу думку, є застосування «кейс-стаді» – навчання з використанням конкретних правових ситуацій, тренінгові технології – тренінг ділової комунікації, особистісного розвитку, комунікативних умінь тощо. Цікаві кейс-методи в навчальній діловій грі – це метод інциденту (ЧП) і метод розігрування ситуації у ролях. У першому випадку аналізується мікроситуація – службові інциденти, повчальні історії, де викладач лаконічно пояснює суть проблеми і задіює студентів до її розв'язання. Зазвичай, це наочні приклади з життя, котрі швидко засвоюються студентами і далі входять у їхній власний досвід.

Важливим компонентом кейс-методів і ділових ігор, зауважує В.Петрук, є те, що вони виконують не тільки діагностичні і пізнавальні функції, а й тренінгові. У випадку розігрування ролей студенти, виконуючи ролі, приймають власні рішення, у процесі чого очевидна спрямованість на формування навичок професійної поведінки у колективі, вміння аналізувати характер міжособистісних стосунків [6].

Отже, активні методи навчання дають змогу формувати знання, вміння самостійної роботи, професійні вміння і навички студентів шляхом залучення їх до інтенсивної пізнавальної діяльності. Завдання педагога зводиться до того, щоб створити оптимальні умови надання максимальної допомоги студентам в їхній майбутній роботі за спеціальністю. Розв'язавши її за допомогою навчальної гри, що містить проблемний зміст, тісний зв'язок з виробництвом, можна дати майбутньому інженеру уже на початкових курсах навчання в університеті можливість випробувати себе у виробничих умовах. Гра допомагає засвоїти закони і закономірності, перевірити особисті результати, враження з результатами, враженнями та висновками інших учасників гри [1].

З огляду на вищезазначене, доходимо висновку, що насичення навчально-

виховного процесу підготовки майбутніх інженерів активними методами навчання правового змісту є важливою педагогічною умовою формування правової компетентності майбутніх інженерів.

Таким чином, ми визначили, що використання сучасних технологій навчання впливає на професіоналізацію студентів, формує інтерес і позитивну мотивацію до навчання, стимулює їх успіх. Активні методи навчання дають змогу засвоїти теоретичні положення і оволодіти практичним використанням матеріалу, демонструє, як на практиці застосовуються наукові теорії й законодавча база дисциплін, що вивчаються.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Активные методы и формы обучения: Методические рекомендации и материалы для преподавателей общественных наук / Мин-во нар. обр. БССР, Бел. гос. ун-т им. В. И. Ленина. – Минск, 1989. – 73 с.

2. Гузеев В. В. Методы и организационные формы обучения / В. В. Гузеев. – М.: Народное образование, 2001. – 128 с.

3. Євтух М. Б. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя / М. Б. Євтух // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі: зб. наук. пр. – Рівне: «Волинські обереги», 2002. – Вип. 3. – С. 172.

4. Лапузіна О. М. Формування професійної етики у майбутніх інженерів на основі ситуаційного навчання: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Лапузіна. – Вінниця, 2006. – 20 с.

5. Педагогика и психология высшей школы / Под ред. С. И. Самыгина. – Ростов-н/Д.: Феникс, 1998. – С.173-178.

6. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін: [монографія] / В. А. Петрук. – Вінниця:

УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006.– 292 с.

7. Романова І. А. Роль активних методів навчання у формуванні правової свідомості студентів / І. А. Романова // Проблеми розробки і впровадження модульної системи професійного навчання : зб. наук. пр. – К. : Науковий світ, 2001. – С. 309–314.

8. Смолкин А. М. Методы активного обучения / А. М. Смолкин. – М.: Высшая школа, 1991. – С. 30.

9. Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы / Н. Суворова // Учитель. – 2000. – № 1. – С. 25.

10. Хлебнікова Т. М. Ділова гра як метод активного навчання педагога: [навчально-методичний посібник для викладачів, слухачів ІПО, директорів шкіл, керівників РУО] / Т. М. Хлебнікова. – Х.: Вид. Група «Основа», 2003. – 80 с. – (Серія «Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 7).

*В статье на примере внедрения активных методов обучения показаны возможности и эффективность использования современных технологий для формирования профессиональной и правовой компетентности, системности знаний и конкурентоспособности будущих инженеров.*

**Ключевые слова:** правосознание, подготовка будущего инженера, инновационные технологии, активные методы обучения.

*In the article on the example of introduction of active methods of educating possibilities and efficiency of the use of modern technologies are shown for forming of professional and legal competence, system of knowledge and competitiveness of future engineers.*

**Keywords:** sense of justice, preparation of future engineer, innovative technologies, active methods of educating.

### **Active learning methods with legal training of future engineers.**

The efficiency of formation of legal competence of future engineers is achieved with the realization of pedagogical conditions, namely the tendency of the educational process in the development of legal consciousness and legal culture of the future engineers, the integration of legal knowledge in the disciplines of the humanities, the satiety of the educational process of training future engineers with the active learning of legal content.

The expediency of a three-stage formation (targeting, enriching, practical) of legal competence of future engineers in the process of training is proved.

The purpose of the first -stage - targeting was tendency of the educational process in the development of legal awareness and legal culture of the future engineers by providing students with the knowledge of the law in the future professional activity.

The purpose of the second - enriching -stage was the attraction to the experimental process of teachers of the humanities, for the gain of knowledge, not only in the field of direct activity, but also in other spheres of public life.

The purpose of the third - a practical step – was the saturation of the educational process of students with active methods in learning of a legal type which stipulate for the formation of practical skills to apply the acquired knowledge in the professional activities.

Analysis of the results of the study confirmed that due to the introduction in the process of training future engineers experimental model of formation of legal competence of the students of the experimental group achieved high and intermediate levels.

**Огороднійчук І.А.** - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури.